

MASSMORDET I 1970-TALETS KAMBODJA

Några rader om *Pol Pot* och andra samtida förgrundsgestalter och ytterligare några om ”Röda khmerernas” djupt bedrägliga idévärld

av

Mats Parner

*”Mot varje motståndare och varje hinder skall du kämpa med övertygelse och mod, vara villig att offra allt, inklusive ditt liv, för folket, för arbetarna och bönderna, för **Revolutionen** och för **Organisationen**, utan minsta tvekan eller dröjsmål”*
(Det sista av ”De revolutionära styrkornas tolv budord”)

☒☒☒ När Bill Clinton som den förste amerikanske presidenten efter Richard Nixon gästade Vietnam år 2000, lät han frisläppa en stor databas med tidigare hemligstämplade uppgifter om de amerikanska bombningarna i sydöstra Asien 1964-75. Avsikten var att underlätta rönjningen av ännu icke detonerade bomber i regionen. Men som ren biprodukt av frisläppandet kunde nu den exakta omfattningen av de amerikanske luftangreppen i Indokina fullt ut beräknas, och det sände chockvågor över hela världen. Bl a visade det sig att förödelsen i Kambodja haft en vida större utsträckning i tid och rum än vad man dittills behagat erkänna i Washington. Fakta talar för sig själva:

Mellan oktober 1965 och augusti 1973 fällde de amerikanska stridskrafterna 2,76 miljoner ton bomber vid 231 000 olika uppstigningar mot 114 000 skilda platser i detta redan svårt sargade jordbruksland. Det överträffar med bred marginal de c:a 2 miljoner ton som fälldes *under hela det andra världskriget* av Sovjetunionens, Frankrikes, Englands och USA:s samlade styrkor.

Fr o m den 18 mars 1970 och fram till decenniets mittpunkt rådde fullt inbördeskrig i de flesta av Kambodjas zoner med den djupt religiöse marionettgeneralen Lon Nol vid regeringsrodret i Phnom Penh. En av Förenta Staterna understödd ”buddistisk fascism” präglade detta märkliga skede. Men andra tider stundade: torsdagen den 17 april 1975 marscherade befrielsearmén in i huvudstaden, och de svartklädda pojksoldaterna hälsades välkomna av svältande folkmassor.

Äntligen hade freden anlänt! En helt ny era randades med de segrande bonderevolutionärerna i ”*Khmer Rouge*” (Röda khmererna) vid landets styrspakar. Deras utopiska och svärmiska ideal beundrades vida kring och återgavs på många håll i allvarsamma och högtravande ordalag.

Här i Sverige torde Jan Myrdals fanfarer ha varit de mest ohejdat entusiastiska:

”Sannerligen, detta är tidens tredje ålder! Här skulle Tomas Müntzer och hans bröder i 1500-talets Tyskland känt igen sig. Här har Wat Tyler triumferat. Här härskar Jacques Bonhomme. Ty här reste sig jordens fördömda, utfattiga bönder tog upp kampen mot en härskara fiender, fördrev dem alla och inledde uppbygget av sina drömmars välde av gemenskap, jämlikhet och rättvisa. Allt stämmer in. Till och med satsningen på kollektiven och på de ständiga samråden liksom oviljan att framträda med det egna namnet och jaget.”

Men *allt* stämde verkligen inte i denna den bästa av sydostasiatiska fattigmansvärldar.

Sant är att det blottställda landets – ‘Demokratiska Kampuchear’ – nya makthavare i viss mån begrep sig på åkerbruk, risodling och konstbevattning och rimligen hade de bästa avsikter i ett inledande skede. Men lika obestridligt är att de sakta och säkert uppförde en ren terrorstat med hemliga agenter, notoriska övergrepp, systematisk tortyr och massavrättningar i lönnod. Den man som var nummer 1 i den revolutionära hierarkin hette ursprungligen Saloth Sâr (1925-98) och hade ett förflutet som gynnad stipendiat, misslyckad student och (kafé)intellektuell i Paris. Under djungelkriget mot Lon Nols orkeslösa soldathorder tog han sig namnet ‘Pol Pot’. Syftet var att med detta ”*nom de guerre*” markera politisk styrka och dådkraft – en *politique potente*. Redan innan hanen gol, skulle denna PP:s kraftfulla statskonst skaka omvärlden och tolkas på en rad motstridiga sätt.

Av lätt insedda skäl är alla noteringar osäkra, men en à två miljoner kambodjaner tros ha dött i Demokratiska Kampuchea åren 1975-1978, varav hundratusentals i ren svält. Om man litar på den vanligaste uppskattningen, så landar slutsumman på 1,7 miljoner offer eller c:a 20 procent av landets dåvarande folkmängd.

☐☐☐ Att Pol Pots vettlösa samhällsexperiment inte blev stort annat än en 3,5-årig parentes, låt vara en exceptionellt blodig sådan, hade många orsaker, både enkla och mera sammansatta. En var att *Angkar Padevat* – den hemliga organisation som drog i alla trådar – ställde in siktet fel redan vid starten (1975-04-17). Föreställningar om att det kommunistiska lyckoriket kunde byggas upp på nästan ingen tid alls lekte de morska revolutionärerna i hågen. ”Om vi bara kan lysa allt materiellt och immateriellt ägande i bann, så kommer människorna att bli jämställda”, betygade Khieu Samphan, tongivande ideolog och Demokratiska Kampuchear statschef fr o m våren 1976.

Sagt och gjort! Privategendomen avskaffades, betalningsmedlen (mynten och sedlarna) togs ur bruk, marknaderna upplöstes och alla städer tömdes på sin befolkning. Enbart utrymningen av Phnom Penh antas ha kostat 20 000 människors livet inom loppet av några få dagar.

Alla skulle sättas i arbete ute på landsbygden, och både folk och fän manades att söka upp sina hembyar snarast möjligt. Där skulle enligt gällande doktrin även stadsbor tjäna sitt uppehälle i fortsättningen, såväl i kooperativ form som i sitt anletes svett. Åtgärden kan tyckas rimlig med tanke på Kampuchear desperata situation – landet var bombat, förött och utarmat – men tyvärr sprack planeringen över hela fältet. Miljontals individer låter sig inte förflyttas gnisselfritt. Det projektet hade krävt avsevärt längre tid och väsentligt bättre ‘*Fingerspitzengefühl*’.

Till råga på allt nöjde sig de styrande revolutionärerna inte med att eliminera marknadskrafter, pengar och privategendom. I princip avskaffade man även slumpen och tillfälligheternas spel i den mänskliga samvaron. Bakom precis allt tyckte man sig ana en yttersta avsikt, ofta en dolsk sådan. Slog risskördarna fel, så berodde det på att samvetslösa agenter från Vietnam infiltrerat jordbruken; följdes inte givna direktiv till punkt och pricka ute i byarna, så ”förklarades” detta med att någon/några medvetet saboterade det revolutionära uppbygget o s v.

Centralfigurerna i det mytiska *Angkar Padevat* spekulerade med andra ord i konspirationer till förbannelse, och det ledde till ett otal summariska avrättningar. Förbindelselinjerna mellan det ideologiska dogmsystem man officiellt bekände sig till – marxismen-leninismen – och ett mer eller mindre avancerat konspirationstänkande är (och var) otvetydiga.

Man djärves rentav påstå att 'm-l-filosofi' och långtgående konspirationsteorier lever i en nära symbios med varann.

Det styrande skiktet menade vidare att Historien med ett slags inneboende dynamik rörde sig i en förutbestämd riktning. Man hade kort sagt tillägnat sig en *deterministisk* uppfattning. Givet denna framstod de revolutionära tankefigurerna som en rad naturlagar. "Den som sticker in sin arm eller sitt ben i historiens hjul kommer att få dem avslagna", kungjorde Pol P. Att en sådan hållning är förödande säger sig självt. Är man förvissad om att ett paradiskt Eden finns inom omedelbart räckhåll, så tenderar man gärna att i blint nit likvidera hundratusentals enskilda för miljoners och åter miljoners kommande välstånd. I realiteten var det precis detta som skedde i Demokratiska Kampuchea åren 1975-78 – fränsett att det paradiska Eden vägrade att infinna sig. Av himmel blev i stället helvete.

Tuol Sleng eller S-21 kallas det beryktade tortyrcentret utanför Phnom Penh, en fängelsehåla i vilken minst 14 000 ledande funktionärer och andra 'viktiga' aktörer systematiskt plågades till döds. Det fanns många Tuol Sleng under *Angkar Padevats* beskär. På officiellt håll uppgavs dock att landet saknade fängelser. Den traditionella brottsligheten konvergerade nämligen mot absoluta nollpunkten...

Även den uttalade nationalismen hör till bilden. 'Khmer-överlägsenhet' betraktades som något både önskvärt och behjärtansvärt med påföljd att Saloth Sâr och hans förtrogna, i synnerhet på behörigt tidsavstånd, framstår som ett slags primitiva nationalbolsjeviker à la Josef Stalins 30-tal. Också rasidéer fick betydande spelrum. Motsättningarna till Vietnam skärptes gradvis, och främst vietnameser och sino-khmerer diskriminerades metodiskt. Av landets c:a 435 000 sino-khmerer (medborgare av kinesisk härkomst) återstod blott hälften efter PP-eran.

Ganska osökt erinrar Pol Pots besynnerliga följe om vår egen tids afghanska talibaner, låt vara att de politiska förtecknen krängdes ut och in. Det var inte främst visioner och ideal som brast; i stället var det *Khmer Rouges'* ideologiska grundvalar som inte höll måttet. De perverterades. Å ena sidan förbjöd de styrande alla "reaktionära" troskrökor (inkl. buddismen) men å den andra hade deras egna doktriner påtagligt religiösa drag – med racistiska, nationalistiska, maoistiska och inte minst buddistiska influenser.

Många av revolutionsledarna hade ett förflutet inte bara som stipendiater i Paris; de hade även varit munkar i hemlandet under längre eller kortare tid.

☺☺☺ "Röda khmererna var i första hand kambodjaner och blott i andra hand kommunister" heter det i Peter Fröberg Ildings med rätta uppmärksammade debutbok **Pol Pots leende** (Atlas 2006). Fröberg I:s utgåva är en dokumentär rysare i 259 fragmentariska scener på närmare 400 sidor och med en lång rad nyckel-, huvud- och bipersoner, skandinaver som asiater. Den smått bisarre prinsen, konungen och fadersgestalten Norodom Sihanouk, Kambodjas statsöverhuvud och premiärminister i olika omgångar alltifrån självständigheten 1954, är en av de senare. Han lever alltjämt och blir 87 i oktober men var aldrig den fryntlige och välmenande krumelur som många av oss en gång trodde.

T ex lät han enligt egen utsago avliva 1500 vänsteranhängare under sin tid i maktens boningar. Sannolikt rörde det sig om väsentligt fler.

Kärnämnen i Peter FI:s arbete är många. Press och etermedia har nästan enbart intresserat sig för den kvartett svenskar (från "vänskapsföreningen Sverige-Kampuchea") som i augusti 1978 under två veckor reste vida kring i PP-riket utan att för ett ögonblick ana vad som

skedde i det fördolda. Idling skuggar den svenska delegationen – Gunnar Bergström, Hedda Ekerwald, Jan Myrdal och Marita Wikander – på platsen och på dryga 25 års avstånd, och han gör så utan att moralisera. I stället förvånas han ... och frågar sig hur Röda khmererna ”lyckades upprätthålla fasaden i hela två veckor” (s. 141). Den gåtan väntar ännu på sin lösning. Det var inte de fyras synförmåga som brast; det var deras politiska fördomar och förväntningar som bedrog dem.

Dock är ”Pol Pots leende” i första hand ett verk om Kambodjas historia med tonvikten lagd på 1970-talets skräckvälde. Boken kan också ses som ett ”förslag” (precis så varudeklarerades den!) eller som ett ärligt försök att kasta ljus över det tillsynes oförklarliga. Idling har tidigare jobbat som biståndsarbetare i Kambodja, talar språket, är inläst på alla grundkurser och står fram som en sällsynt omdömesgill herre. ”Leendet” rymmer även skönlitterära inslag.

En bok av annan karaktär är Jesper Huors **Sista resan till Phnom Penh** (Ordfront) som utkom bara ett par månader efter Fröberg I:s volym. Också ”Sista resan” är ovanligt läs- och prisvärd. Jesper H, född i maj 1975 tre år efter Idling, är ende son till nyssnämnda Marita Wikander och hennes dåvarande make, revolutionären Someth Huor (47-12-25) från Kambodja. Någon gång på våren 1977 beslöt Someth, tyngd av samvetsqual och ideologiskt trosnit, att överge hustrun och den tvååriga sonen för att, långt om länge, sluta sig till Röda khmererna i hemlandet. Fylld av idel goda föresatser och beredd att satsa allt på Pol Pot-altaret anlände han en strålande dag i maj till Phnom Penhs flygplats efter c:a tio års vistelse i Europa ... bara för att per omgående forslas iväg till Tuol Sleng. Där torterades han till döds.

Jesper H:s fadersberättelse är lika hårresande som hisnande och tragisk.

När detta skrivs en tisdag i mitten av april månad har den av FN stödda (krigsbrotts)tribunalen mot fem av *Khmer Rouges*' åldriga ledare pågått i närmare åtta veckor. På de anklagades bänk i det land som numera har omkring 700 000 prostituerade sitter bl a Khieu Samphan, 77, forne utrikesministern Ieng Sary, 80, och förre vice premiärministern Nuon Chea, 83, känd som nr 2 i hierarkin efter Pol Pot.

Det är ett uttryck för en koncis och hederlig pedagogik att de fem nu ställts inför rätta.

Men kvintetten borde naturligtvis fått sällskap. Det övergripande ansvaret för den tragedi som stavas Kambodja bär till syvende och sist Förenta Staterna. En krigsgalning som Mr Kissinger hör definitivt hemma bland de svarande i rättssalen.

Mats Parner